

Del 1. Hvorfor kunnskap om språk

God språkutvikling er viktig for barn på kort og lang sikt. Språk er avgjørende for læring, kommunikasjon og sosiale relasjoner, og arbeid med barns språk er en sentral del av barnehagens hverdag.

Ansatte i barnehagen må ha god kunnskap om barns språkutvikling og evne til å forstå barns ulike uttrykksformer, for å skape et rikt og variert språkmiljø i barnehagen.

1.1 Statlige føringer

Det er mange statlige føringer for innholdet i barnehagen. Nedenfor er det en oversikt over hvilke som omhandler språkarbeid. Alle disse føringene, sammen med kommunens strategiske plan, er med på å forme innholdet i Ord som gror – lek og lær.

[Lov om barnehager](#)

Om barnehagens formål sier loven blant annet:

«Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling... Barna skal utvikle grunnleggende kunnskaper og ferdigheter».

[Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver](#)

Rammeplanen angir hvilke forpliktelser barnehageeiere og personalet har når det gjelder barnehagens innhold. Det vil komme en ny Rammeplanen for barnehagen høsten 2017.

«Barnehagen skal se omsorg og danning, lek, læring, sosial kompetanse og språklig kompetanse i sammenheng».

Rammeplanen beskriver viktigheten av tidlig og god språkstimulering:

«Barnehagen må sørge for at alle barn får varierte og positive erfaringer med å bruke språket som kommunikasjonsmiddel, som redskap for tenkning og som uttrykk for egne tanker og følelser. Alle barn må få et rikt og variert språkmiljø i barnehagen. Noen barn har sen språkutvikling eller andre språkproblemer. De må få tidlig og god hjelp» (2.5 Språklig kompetanse).

Rammeplanen forplikter barnehagene til å jobbe med morsmål:

«En rekke barn har et annet morsmål enn norsk og lærer norsk som andrespråk i barnehagen. Det er viktig at barna blir forstått og får mulighet til å uttrykke seg. Barnehagen må støtte at barn bruker sitt morsmål og samtidig arbeide aktivt med å fremme barnas norskspråklige kompetanse» (2.5 Språklig kompetanse).

Fagområde 3.1 «Kommunikasjon, språk og tekst» i rammeplanen gir helt klare føringer på hvordan barnehagen skal jobbe med språk.

Kunnskapsdepartementet har i tillegg utarbeidet egne temahefter som skal formidle kunnskap og erfaringer som grunnlag for refleksjon. I temaheftet «[Språklig og kulturelt mangfold](#)» finnes blant annet informasjon om:

- språkmiljø og språklig mangfold i barnehagen
- barns språkutvikling
- språkstimulering i barnehage
- samarbeid med foreldrene
- observasjon av språk
- ressurser

[St.meld. 41\(2008-2009\) Kvalitet i barnehage](#)

St.meldingen understreker barnehagens betydning som en språkarena:

«De første årene i et menneskes liv er grunnleggende for utvikling av språk. Å kunne kommunisere med andre er sentralt for å delta aktivt i et fellesskap. Tilgang til gode språklige erfaringer og sosialt samspill og mestring av språk i småbarnsalderen kan bidra til å forebygge sosiale ulikheter i befolkningen».

[Meld. til Stortinget nr. 24 \(2012-2013\) Framtidens barnehage](#)

Regjeringen har derfor vært opptatt av at alle barn i barnehagen skal oppleve et rikt språkmiljø som gir god støtte til utvikling av språk og kommunikasjonsevne i vid forstand. Barnehager som gir god anledning til språklig samhandling og erfaringer, fremmer barns begrepsutvikling. Deltakelse i barnehagetilbud av god kvalitet er viktig for at minoritetsspråklige barn skal ha de samme forutsetningene for læring som øvrige elever når de begynner på skolen.

[Meld. St. 19 \(2015–2016\) Tid for lek og læring — Bedre innhold i barnehagen](#)

Regjeringen vil blant annet at ny rammeplan skal tydeliggjøre det språklige og sosiale utbytte barn skal ha med seg etter endt barnehagetid, samt utvikle en veiledende norm for det språklige grunnlaget barn bør ha med seg fra barnehagen.

1.2 Lokale føringer

Planen «[Kvalitet i barnehage og skole, strategisk plan 2015-2026](#)» ble vedtatt av kommunestyret i Lørenskog den 29.4.2015. Planen angir mål og retning for barnehagens- og skolens pedagogiske virksomhet for de neste 10 år. Planen er delt i fire hovedområder; Danning og læring, Ledelse, Inkludering og Samarbeid. Disse fire områdene er valgt ut for å utvikle gode systemer i arbeidet med å fremme livslang læring for framtidens kompetansekrav. Mål for denne planen: Barn tilegner seg bred kompetanse for fremtiden, som de bygger på og videreutvikler i opplæringsløpet fra barnehage til og med videregående skole. Strategi: Barna deltar i opplæringsprogram som sikrer målrettet språkopplæring for alle.

«Ord som gror – lek og lær» utgjør sammen med «Ord som gror - les og skriv» kommunens føringer for språkarbeid i barnehage og skole.

1.3 Språk et sentralt utviklingsområde

Å utvikle et språk er noe av det viktigste som skjer i et barns liv. Språket gir fellesskap med andre mennesker og gir oss identitet og tilhørighet i samfunnet vi lever i. Språk er et redskap for tenkning. Språklige og kommunikative ferdigheter har også betydning når barn etablerer vennskap.

Forskning har påvist en nær sammenheng mellom kognitiv, sosial og språklig utvikling og pekt på betydningen av tidlig innsats når barn har språklige forsinkelser eller språkvansker. Det er også påvist en sammenheng mellom barns tidlige språklige og kommunikative ferdigheter og utvikling av blant annet leseferdigheter. At barnehagen arbeider systematisk med språk, kan være et virkningsfullt tiltak for sosial utjevning (St.meld.nr. 24, 2013).

1.3.1 Språktilegnelse

Språktremodellen illustrerer hvordan de ulike komponentene i språket utvikles. Noen av komponentene utvikles dels parallelt (Fritt etter Law, J., 2000 i Espenakk, U. m.fl., 2007).

Toppen av treet: Skriftspråklige ferdigheter. Språklidene (artikulasjon) og språklig bevissthet utvikles. Lese- og skriveferdigheter slår ut i full blomst.

Grener: Talespråklige ferdigheter. Evne til å uttrykke seg verbalt. Språkproduksjon

Stammen: Velutviklet begrepsapparat med en god språkforståelse. Vokabularet. Holder treet oppe. Viktig å skille mellom

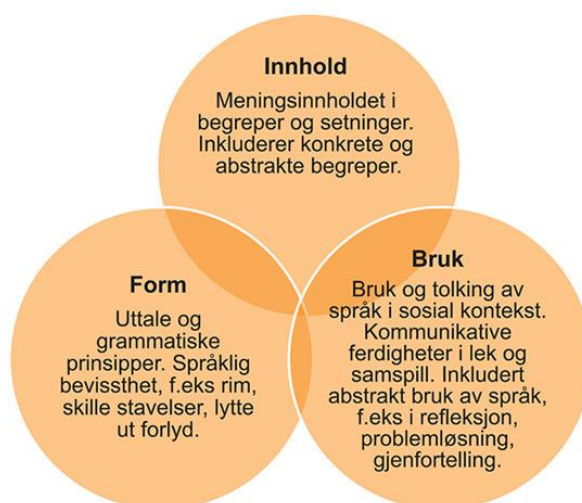
- Verbal forståelse – uavhengig av konteksten.
- Ikke verbal forståelse – kontekstavhengig. Innbefatter forståelse av gester, blikk, mimikk, latter etc.

Røtter: Biologiske forutsetninger for å lære språk; oppmerksomhet, hukommelse, motivasjon, kognitive funksjoner, samspill med andre, syn, hørsel m.m. Underliggende evner og ferdigheter.

1.3.2 Språkets innhold, bruk og form

Det er vanlig å dele språket inn i tre ulike komponenter (St.meld.nr.19, 2015-2016):

Sammen er disse tre delene viktige i kommunikasjonen mellom mennesker. Som figuren viser, henger de tett sammen og er til dels overlappende. Et eksempel hentet fra Språk i barnehagen- mye mer enn bare prat (2013):

- *Innhold:* En 1 årig jente har lært at smokk (mokka) representerer gjenstanden smokk.
- *Bruk:* Barnet bruker blikk, peking og ordet «mokka» for å oppnå kontakt med mor og oppnå det hun vil ha.
- *Form:* Korrekt uttale er ikke etablert, men jenta er på vei til å beherske rett form.

Denne modellen kan brukes når man snakker om hva barnet mestrer av språk, og hvor eventuelle utfordringer ligger, for eksempel «han sliter med formsiden av språket».

1.3.3 Førskolebarns ordforråd og senere læring

De senere årene har det vært rettet oppmerksomhet mot hva gode språkferdigheter tidlig i livet har å si for senere skoleprestasjoner (lese- og skriveferdigheter). I denne sammenhengen har utviklingen av ordforråd (vokabularutviklingen) fått særlig stor oppmerksomhet.

- Et godt språkmiljø i barnehagen ser ut til å ha særlig stor betydning for utvikling av barns ordforråd.
- Barns ordforråd påvirkes positivt dersom de går i barnehager hvor de møter et stort mangfold av ulike ord gjennom opplevelser, erfaringer, lek og meningsfulle samtaler med voksne og barn.
- Barn som har et lite ordforråd som 4 – 5 åringer, forblir ofte svake lesere gjennom hele skolegangen, mens det motsatte vil gjelde for barn med et godt ordforråd. De barna

som har et godt ordforråd i førskolealder fortsetter å øke sitt forsprang gjennom skolegangen. Dette kalles «Snøballeffekten».

- Ordforråd hos 3 åringer kan samsvare med leseferdighet ved 16 år. Dette viser en norsk studie utført av Lyster, S. Horn, E. og Rygvold, A. (2010). 3 åringer med størst ordforråd, forsto for eksempel opptil fire ganger så mange ord som barna med svakt ordforråd.
- Tidlig innsats i barnehagen er altså svært viktig for barns videre skolegang!

1.4 Skjematisk oversikt over språkutviklingen

Den skjematiske inndelingen av språkutviklingen på neste side (Espenakk, 2007), kan være nyttig for å kunne vurdere det enkelte barns språkkompetanse. Barn tilegner seg språk i ulik takt og på ulike måter. Noen begynner tidlig å snakke, mens andre venter litt med å uttrykke noe. Noen barn prøver ut språket underveis, mens andre er tausere og «samlar opp» språk før de begynner å uttrykke seg. Begge løpene er normale, og de fleste barn følger omtrent den samme utviklingen (Bråthen, 2012).

Alder	Språkforståelse	Språkproduksjon
0-1 år	<p>Nyfødte foretrekker ofte menneskers ansikt og stemme, og snur seg etter stemmer ved 3 måneders alder</p> <p>Barnet snur seg etter lyd ved 6 måneders alder</p> <p>Språket blir viktigere i kommunikasjonssamspillet</p> <p>Mellom 7 og 12 måneder forstår barn enkelte ord knyttet til situasjonen og gir respons på eget navn</p>	<p>Gråter og har kurrelyder</p> <p>Nærmere 6 måneders alder babler barnet med flere lyder, b-, p- og m- sammen med vokallyder: «ma-ma»</p> <p>Lager lyder med språkets intonasjon i 7 måneders alder og får det første ordet nært knyttet til situasjonen rundt 1 års alder</p>
1-2 år	<p>Peker på bilder i bøker på oppfordring</p> <p>Kan følge enkle språklige oppfordringer sammen med kroppsspråk</p> <p>Følger enkle oppfordringer knyttet til situasjonen (kan jeg få bilen?)</p> <p>Lytter til lesing og peker på bilder</p> <p>I denne alderen er det viktigere at barnet har god språkforståelse enn at de snakker mye</p>	<p>Tilegner seg flere ord og begynner å kombinere dem rundt 1,5 års alder</p> <p>Mestrer flere konsonanter, særlig først i ord.</p> <p>1,5 åringer har 20-50 ord og bruker disse til å kommunisere med</p> <p>Ordspurt når ordforrådet overstiger ca. 50 ord, hvor barnet aktivt spør etter navn på gjenstander</p>
2-3 år	<p>Kan følge to oppfordringer («hent eplet som ligger på bordet»)</p> <p>Forstår meningsmotsetninger som stor/liten</p> <p>Interesse for rim og regler</p> <p>Liker å bli lest for</p>	<p>Deltar i sanglek, rim og regler. Bruker spørreordet «hva»</p> <p>Har ord for det meste og begynner å bruke pronomen og preposisjoner</p> <p>Bruker treordssetninger</p> <p>3 åringer har ca 1000 aktive ord</p>
3-4 år	<p>Forstår enkle spørsmål og nektende setninger</p> <p>Forstår enkle sammenhenger (hva gjør du når du er sulten?)</p> <p>Forstår farge -form - og størrelsesord</p>	<p>Kan bruke språket til å uttrykke meninger, ønsker og følelser</p> <p>Språket blir en viktig del av leken</p> <p>Leker og tøyser med språket, interessert i rim</p> <p>4-åringer kan bruke rundt 2000 ord aktivt</p>
4-5 år	<p>Forstår det meste som blir sagt</p> <p>Følger kompliserte oppfordringer</p> <p>Forstår gradbøying av en del adjektiv</p> <p>Kan klassifisere begreper (mat, dyr)</p>	<p>Har ordbøying, voksen syntaks og uttaler stort sett alle språklidene korrekt</p> <p>Kan forklare ords mening (hva betyr å sove) og kan fortelle om egne erfaringer i nåtid, fortid på en forståelig måte</p> <p>5 åringer kan bruke 4000 ord aktivt</p> <p>Noen barn eksperimenterer med skriftspråket</p>
6-8 år	<p>Forstår abstrakt språk</p> <p>Følger komplekse instruksjoner</p> <p>Forstår dobbeltheter (gåter, vitser)</p>	<p>Samtaler på en ganske «voksen» måte</p> <p>Stabil mestring av tids – og mengdebegreper</p> <p>Utvikler skriftspråk</p>

1.5 Språklig bevissthet

I forbindelse med begynneropplæringen i lesing og skrivning defineres språklig bevissthet som evnen til å forstå at språket både har en innholdsside og en formside, og til å kunne veksle mellom disse to perspektivene (Kulbrandstad, L.A., 2007). At et barn er språklig bevisst, betyr at barnet klarer å se bort fra hva ordet betyr, og i stedet reflektere rundt ordets struktur, hvordan ordene høres ut, samt være oppmerksom på ordenes form – og lydside. Fra barn er omtrent 5-6 år gamle, blir de stadig mer opptatt av språkets form. Barn som er språklig bevisste og kan leke med språkets formside, har som oftest et bedre utgangspunkt for å lære å skrive og lese enn barn som er lite språklig bevisste (Frost, J. og Lønnegaard, A., 2004).

For å utvikle språklig bevissthet, kan man blant annet:

- klappe stavelser
- lytte ut lyder som kommer først og sist i et ord
- oppdage sammensatte ord
- matche ordbilde til gjenstand
- finne ut om et ord er kort eller langt
- rim og regler

I «Ord som gror – les og skriv» (2014) sies det at utviklingen av språklig bevissthet er en kritisk faktor for den første leseinnlæringen. Barnehage og skoler bør samordne sin pedagogikk slik at begge jobber bevisst og likt med språkleker. Da kan skolen følge dette opp på 1. trinn (se også kapittel 4.2.6 Arbeid med språk i førskolegrupper).

SOL (Systematisk observasjon for lesing)

Lørenskog kommune har valgt å innføre [SOL](#) på alle grunnskolene. Dette er et verktøy for å forstå hvor elevene er i sin leseutvikling. SOL består av 10 nivåer. Enkelte barn i barnehager ligger allerede på de første leseutviklingsnivåene før skolestart. De tre første nivåene er:

1. Før-alfabetisk lesing (bl.a. gjenkjenne navnet sitt, interesser for teksters innhold og betydning av ord, interesse for lek med språket som rim, regler og sanger)
2. Begynnende alfabetisk lesing (bl.a. kunnskap om bokstaver, «leser» ved å gjenkjenne enkelte bokstaver og visuelle særtrekk ved ord)
3. Tidlig fonologisk lesing (bl.a. tilegnet seg det alfabetiske prinsipp, begrep om ord/setning og kan gjenkjenne lydene, legge til eller trekke fra lyder i et ord, f.eks. sol)

1.6 Språkvansker

Betegnelsen språkvansker bruker vi når barnet har problemer med å snakke, bli forstått eller forstå språk, eller når barnet ikke følger det vanlige mønsteret i språkutvikling. Det er vanlig å regne med at 10 – 15 % av alle barn har forsinket språkutvikling og/eller språkvansker i tidlig alder. Når språkvansken er hovedvansken, kalles det spesifikke språkvansker, og det antas at 3-7 % av alle barn har dette. Det er tre ganger flere gutter enn jenter med språkvansker.

Spesifikke språkvansker brukes som begrep når språkvanskene ikke kan forklares med, eller har sammenheng med andre vansker som hørselsvansker, ulike syndromer, psykisk utviklingshemning, generell utviklingsmessig forsinkelse, forsinket språkutvikling, prematuritet, kulturelle forhold (f.eks. flerspråklig/minoritetsspråklig), understimulering eller ervervet skade (trafikkskade /infarkt) (Statped.no, 2011 og 2014).

Vi kan kategorisere språkvansker i tre hovedgrupper:

- **Ekspressive språkvansker** (vansker med språkproduksjon, bl.a. begrenset ordforråd, problemer med grammatikk og å produsere lange og komplekse setninger, problemer med lyder og ordletingsvansker)
- **Impressive språkvansker** (vansker med språkforståelse, bl.a. problemer med få tak i ords betydning, problemer med å forstå lengre og mer komplekse setninger)
- **Kombinasjon** av ekspressive og impressive vansker
- **Fonologiske språkvansker** (vansker med språklýdsystemet)

Det er viktig å være oppmerksom på barn som viser følgende tegn:

- manglende babling
- ikke ett - ordytringer ved 1,5 års alder
- mangelfull språkforståelse ved 2 års alder
- lite interesse for sosialt samspill
- 3 åringer som ikke produserer to - ordsytringer
- vansker med å oppfatte beskjeder
- liten interesse for å bli lest for
- problemer med å lære nye ord
- lite ordforråd for alderen
- femåringer som er vanskelige å forstå og har enkel setningsstruktur
- barn som leker med yngre barn

(Statped.no, 2011)

Det er viktig å påpeke at barns språkutvikling arter seg svært ulikt, i ulikt tempo, samt at normalspekteret er stort.

Språkvansker kan berøre barnets atferd, og kan gi seg utslag i misforståelser i samspill og lek, umoden atferd, konsentrasjonsvansker, aggresjon eller tilbaketrekking fra fellesskapet.

Periodevis hørselsnedsettelse kan forsinke språkutviklingen, men kan ikke alene være årsak til spesifikk språkvanske.

Dersom flerspråklige barn ikke ser ut til å ha den forventede framgang på norsk, kan det være vanskelig å avgjøre om den manglende framgangen skyldes forsinket norskspråklig utvikling, altså forbigående vansker knyttet til læring av et nytt språk, eller om det kan være spesifikke språkvansker. Språkstøtte må uansett settes inn. De barna som har et godt utviklet morsmål, men svake norskerdigheter, skal først og fremst avhjelpes innenfor barnehagens rammer. Hvis forsinkelsen vedvarer, og informasjon fra foreldre tilsier at morsmål også er forsinket, må dette drøftes med PPT.

1.7 Kartlegging

Barnehager skal sørge for at alle barns språkutvikling følges opp, og det er hensiktsmessig å ha et system for å dokumentere det enkelte barns utvikling og læring. Observasjon av barnets språkutvikling og norskerdigheter inngår i ordinær oppfølging av alle barnehagebarn. Observasjonen danner grunnlag for videre språkstimulering, og om barnet kan ha behov for ekstra språkstøtte. Det er ikke alltid at observasjon gir god nok dybde for utarbeidelse av tiltak, og mer systematisk kartlegging må til.

Gjennom systematisk kartlegging blir barn på samme alderstrinn stilt overfor likelydende oppgaver. Når en arbeider slik, vil en bygge opp kunnskap om hva en kan forvente og dermed lettere identifisere de som strever. Kanskje kan kartlegging i større grad hjelpe oss å få tak i hva de tausere barna kan. Gjennom kartlegging blir det også lettere å dokumentere overfor

foreldrene hvordan barnets språk utvikler seg. Det er også viktig å reflektere over og kartlegge barnehagens språkmiljø.

Kartlegging må følges opp med målrettede tiltak, ellers har det ingen hensikt.

I Lørenskog kartlegges alle barn med Språk 4 og ASQ (Ages & Stages Questionnaire). På helsestasjon gjennomføres Språk 4 ved fireårskontroll og ASQ ved alderstrinnene 6 måneder, 1 år og 2 år. Kommunale barnehager skal bruke ASQ en gang i løpet av barnehagetiden på hvert enkelt barn, de fleste har da valgt 3 år. Utover ASQ/ASQ er det opp til hver barnehage å avgjøre om, og eventuell hvilken språkkartlegging som skal gjennomføres. Noen barnehager bruker TRAS og ALLE MED.

Alle barnehager i Lørenskog har hatt opplæring i «Ord som gror», både i kartlegging og bruk, og anbefales å gjennomføre denne på enkelte barn og før man setter sammen språkgrupper. Dette for å få kunnskap om barnets ordforråd, både hvilke ord de forstår og hvilke ord de kan bruke.

Ved bekymring for et barns språk, kan barnehagen i første omgang kartlegge selv. Språkstimulerende tiltak skal settes inn med det samme, i samarbeid med barnets foresatte.

Dersom barnehagens kartlegging viser at barnet kan ha behov for annen eller mer omfattende hjelp, kan relevant faginstans på PPK kontaktes for drøfting; ressursenheten for førskolebarn, PPT eller logoped. Foresatte må involveres i en slik prosess, og i de fleste tilfeller er det behov for henvisning før en videre kartlegging.

Det understrekes at uansett hvilken kartlegging som anvendes, er det viktig at personalet reflekterer over egen rolle i kartleggingsprosessen og viser varsomhet ved tolkning av resultater.

1.7.1 Ord som gror kartleggingsmaterieill

I kartleggingsmaterialet er det tatt utgangspunkt i hvilke begreper barn vanligvis lærer først i et nytt språk. Det vil si nære begreper knyttet til kropp, klær, mat, leker, dyr, verb osv. Innenfor hvert tema bruker man sidene merket med 1A for barn som har lite norsk talespråk, og 1A og 1B for dem som kan noe norsk. Bildematerialet brukes i barnehagen fra 3 årsalder og de første årene på skolen. Viser barnet stor usikkerhet med hensyn til språkforståelse, prøver en ikke talespråket før man har jobbet med temaet. Resultatet av kartleggingen vil gi informasjon om begreper som barnet kan og områder man trenger å jobbe ekstra med.

Se kartleggingsmaterialet og registrerings skjemaet med veiledning under del 5.